

ŞAMANİST TÜRK HALKLARINDA KURBAN SUNGUSU VE KENDİSİNE KURBAN SUNULAN VARLIKLAR

Engin AKGÜN*

ÖZET

Bu makalede; Rus ve Sovyet kaynaklarından yapılan araştırmalar doğrultusunda Şamanist Türk halklarının inançlarında oldukça önemli bir yeri olan kurban törenleri ile kendisine kurban sunulan varlıklar meselesi incelenmiş ve şamanların ayinleri için seçtikleri vakit konusunda değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şamanist, Kurban, Âyin, Zaman

ABSTRACT

This article examines the sacrifice ceremonies that were very important for shamanist Turkish society. It also analyses the deities to whom the sacrifices were presented and the times of sacrifice ceremonies in the light of research conducted from Russian and Soviet sources.

Keywords: Shamanist, Sacrifice, Rite, Time

* Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Doktora Öğrencisi.
engin_yesevi@yahoo.com

1. GİRİŞ

Şamanizm'in önemli bir ögesi olan kurban törenleriyle ilgili bilgilendirmeyle geçmeden önce, kelimenin Türkçe etimolojisi üzerinde kısaca durmanın faydalı olacağı kanaatindeyim. Kurban sözünün bugünkü manasıyla nasıl kullanıldığı bilinmemekle beraber, kurban merasimlerine Türkçe (tapıg) veya (yağışlık tapıg) (Esin, 1978: 100) denmekteydi.

Yine kurban sözüyle alakalı olarak; Türkçe kutsalı karşılayan kelime Kaşgari'de: "ıduk"¹ (Kaşgari, 1991-1992: 65/13) olarak geçmekte olup bu durum Orhun Kitabeleriyle de desteklenmektedir.

Özellikle Altay ve Güney Sibiry Türk halkları arasında; Gökteki Tanrı Ülgen ve yerdeki Yerlik için kurban sunumunun oldukça yaygın olduğu söylenebilir. Fakat burada kurbanın dağ, su ruhları gibi diğer küçük tanrılara da sunulduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu eski geleneğin çıkışı, tanrıların ve değişik ruhların kalbini yumuşatmaya yönelik çalışma şeklinde düşünülmektedir. Şamanist görüşe göre: İnananların başarılı, sağlıklı ve varlıklı bir şekilde yaşam sürmesi ruhların elindedir. İnananları kötü ruhlardan, ateşin alevi, şamanın tefi ve şaman giysisindeki oyuncakların yüksek sesi ancak koruyabilir (Katsyuba, 1993: 101).

Teleüt² halkında da kam, dualarında tanrıdan kendisini duymasını ve ev sahibine yardım etmesini, ailede kimsenin hasta olmamasını, hayvanların ölmemesini ve sofrada ekmeğin eksilmemesini isterdi (Katsyuba, 1993: 106).

Genel manada eski Türklerde kurban sungusu, daha fazlasına sahip olmak için kendinden bir parçasını vermek değil, görünmeyen yani kutsal olanla bir bağ kurmak amacıyla öldürmek olarak açıklanmaktadır. Çoğu materyalistik göre bu düşünce pek akılcı olmasa da; Türkler'in dua ve teşekkürlerinin Gök Tanrı'ya ulaşmasında aracı olan temel davranışı açıklar niteliktedir. Bu

¹İdhuk; kutlu ve mübarek olan; aslında sahibinin verdiği bir adak için yünü kırılmayan, sütü sağılmayan, yük vurulmayarak başıboş bırakılıp salıverilen her hayvana bu ad verilir.

²Teletit Türkleri, Dağlı Altay'ın Şebalinsk ve Çumış bölgelerinde yaşamaktadır. Konuştukları dil Kırgız - Kıpçak lehçesine yakındır.

durumun sebeplerine bakacak olursak; zafer istemek veya teşekkür etmek için, barışı ve anlaşmaları teyit etmek için, kuraklıkta yağmur için, hastalık ve ölüm hallerinde vb. kurban sunulduğunu görürüz. Bu bağlamda görümezc yüce kutsalın tezahür ettiği her hangi bir nesne dağ, ağaç, ocak (ateş), su, cecat, bayrak, tözler, temel araçlar haline dönüştürülebilir. Özellikle av kurbanında bu durum daha da belirginlik kazanır. Kurban edenin sahip olmadığı bu hayvan, kutsalla bağlantı sağlanması (aracı olması) için okla vurularak öldürülür (Rouxs, 1998: 191-192).

Bunların dışında da birtakım sebepler mevcuttur. Örneğin Şamanist Türkler, kötü ruhların etkisiyle insanların huzurlarının bozulduğuna veya bozulabileceğine inanmaktadır. Huzurun yeniden sağlanabilmesi için ise; tanrılara ve ruhlara kurban sunmaları gerekmektedir. Kurbanlar, tanrı ve ruhlarla bağlantının sağlanabileceği üç dünyanın çeşitli kutsal mekânlarına bırakılırdı (Bezertinov, 2000: 188).

Pek tabii ki konunun daha net bir şekilde kavranabilmesi için zamanımıza kadar yapılan araştırmaların değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Araştırmada öncelikle Şamanizm'de kurban törenleri konusunda bilgi verilerek daha sonra kurban törenleri ve kurban sunulan varlıklar konusuna geçilecektir. Araştırmada özel olarak üzerinde durulmuş olan Şamanizm'de âyinlerin yapıldığı vakit konusıyla ilgili araştırmanın sonuç kısmında çıkarımlarda bulunulacaktır.

2. ŞAMANİZM'DE KURBAN TÖRENLERİ

Şamanistlerde kurban; kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılır. Şamanist Türklerde kanlı diye nitelendirdiğimiz kurban türünün içerisine at, geyik, sığır, koç-koyun vb. hayvanlar girmektedir. Bunların dışında çeşitli yabani hayvanlar da bu guruba dâhil edilebilir.

Rouxs'un da belirttiği üzere Türkler, gök ve göğün kutsallığında kendini gösteren diğer ruhlar için kurban verirken kurbanlık hayvanın bir damla kanının yere akmamasına büyük özen gösterirlerdi (Rouxs, 1999:121-122)..

Bu şekilde kan dökmeden hayvan öldürme hemen hemen İskitlerden itibaren bütün Türk halklarında yaygın bir gelenektir. Fakat yer ve yerle ilgili diğer kutsal varlıklar söz konusu olduğu durumlarda kan, özellikle toprağa akıtılmaktadır (Esin, 1978: 101).

Kurban sunumlarından bağımsız olarak yapılan diğer kurban törenlerine kansız kurbanlar denilir. Bunların içerisinde Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olan (saçı ve iduk) başlıcalarıdır (Rouxs, 1998: 187).

“Saçı: (Libation) kut töreni, bir kansız kurban; birçok kavimlerde de çeşitli örnekleri mevcuttur. (Saçı) terimi bütün Türk boylarında müşterek olduğu gibi Moğollarda da (saçu) şeklinde telaffuz edilir. Saçı saçmaya (saçılga) veya (çaçılga)” denir (İnan, 1986: 100). Saçı, göçebe Türk kavimlerinde hayvansal ürünlerle (süt, kımız, yağ vs.) yapılmaktaydı. Gök-Türkler ve diğer Türk kavimlerinde kımız: Yere, ata, ocağa ve dört bucağa saçılırdı (Güngör,1998: 75).Burada özellikle belirtilmesinde fayda gördüğüm bir nokta; aslında her türden nesne, gök cisimleri, ateş, toprak, özellikle ağaçların, saçı kurbanı alma yetisine sahip olduğudur (Esin, 1978: 73).

Günümüzde ise saçı; çoğunlukla kurban törenleriyle âyinler (ibadet- dini, ritüel hareketleri) de özel hazırlanmış içkilerle yapılır. Bu içecekler sabah sağımı, temiz süt veya bunun çay ve suyla karıştırılmış hali olabilir ³ (Bezertinov, 2000: 189).Türkler için süt; göğün üst özelliklerini, beyazlığı, bolluğu, doğruluğu temsil edip, saflığın koruyucusu sayıldığı için öne çıkarılmıştır. Bu sebeple süt ürünleri geleneğe göre, göğün kutsal varlıklarının hakkıdır (Bezertinov, 2000: 189-190).

Saçı yalnızca kurban törenlerinde değil, günlük yaşamın bir parçası olarak da karşımıza çıkmaktadır.

³Kımız ve ayran Türkçe ve Moğolca “saba” denilen deri veya ağaç bir kap içerisinde hazırlanır. Saba bolluğun ve aile refahının göstergesi sayılırken ayrıca Tuva Türkçesinde ana rahmini de ifade eder. “Urug sabazı” (soy kabı)

Misafir geldiğinde ev ve etrafındaki ruhlara saçı yapılır. Aynı şekilde avda ve yolculukta da uygulamaları görülen dağ, vadi, ırmak vs. yerlerin (izi) sahiplerine bir kâse arak (votka) saçılması âdettendir¹ (Bezertinov, 2000:303).

Saçıdan başka özellikle (Iduk), Türkler arasında tatbik edilen kurbanlardan biridir. Iduk; ruhlara bağışlanarak başıboş salıverilen hayvanlardır. Bu hayvana yük vurulmaz, bu hayvanın sütü sağılmaz, yünü kırılmaz. Sahibinin yaptığı bir adak için saklanır. Kurbanlık (iduk) hayvan, hiçbir zaman dövülmez. Kuyruk ve yelleri kesilmez (Şeşen, 1995:132).Iduk kelimesi: "... Yakutça ıtık, Sagayca ızık, Altaycada ıyık, Çuvaşçada irih şeklinde söylenir" (İnan, 1986: 98).Teleütlerde de bağışlanmış atı satmak, hediye etmek, öldürmek, üzerine eski eğer koymak yasaktır (Katsyuba, 1993: 104).

Yine saçı ve 'iduk'la birlikte ağaçlara ve Şaman davuluna bağlanan bez parçaları olan yalma (çalama), tös yedirme (ateşe yağ atma) da, kansız kurbanlar sınıfına girmektedir(İnan, 1995: 98).

3. KURBAN TÖRENLERİ VE KENDİSİNE KURBAN SUNULAN VARLIKLAR

Şamanist halklar da kurban merasimleri kadar önemli olan bir konudur. Bu konuyla ilgili ilk olarak zikredilmeye değer olan "dağ" faktörüdür. Dağlar, göğe yakın ve heybetli oldukları için kutsalın tezahür ettiği mekânlar içerisine girmişür (Güngör, 1998: 52).Şamanist Türk halklarında yalnızca dağlar değil aynı zamanda su kaynakları da iduk yerleri içerisinde değerlendirilmektedir (Rouxs, 1998: 193).Eberhard'm belirttiğine göre: "Sönmüş volkanik dağların ağzında oluşan volkanik göller de iduk yeri olarak kabul edilmektedir (1947: 18).

Bunun yanında Türkler'in kutsal saydıkları mağaralara (ata mağarası) adı verilerek, orada ata ruhlarına kurbanlar sunulurdu (Güngör,1998: 63).Ayrıca; Yeraltı tanrısı Yerlik'e kesilecek olan beş yaşındaki siyah öküz, sogra (orman

¹Saçı gelin alma törenlerinde de günümüzde de uygulama alanı bulmaktadır. Örneğin; Yakutlarda kırmızı saçısı kötü ruhların zararlı etkilerini ve tehlikelerini uzaklaştırmak içindir.

türü bir yer)'ya götürülür ve orada boğulmak suretiyle öldürülürdü (Katsyuba, 1993: 101-104).

Şamanist halklarda mevcut olan kurban merasimleri, belli bir düzene göre icra edilmektedir. Örneğin; her insan, evlendiğinde, Ülgen için açık tondaki atı kesmek zorundadır. Kurban kesmenin zamanı, genelde ilkbahardır. Bu törene sadece erkek kişiler katılır. Kurbanı, şaman keser. Ülgen'e kurbanlık atı, şaman gönderir (Katsyuba, 1993: 101). Aynı şekilde Özerdim'in de ifade ettiği gibi ataları anma söz konusu olduğunda, yeniay ve dolunay'ın ilk günleri tercih edilmektedir (1963: 19). Koruyucu ruh kapsamına giren Umay tanrıçaya ise yeni ayın dokuzuncu günü âyin yapılır (Butanayev, 1996: 178).

Büyük tanrılara kurban sunma törenleri ilkbahar veya yaz aylarında düzenlenmektedir. Kurban törenlerinin yeri kayın ormanı ve su birikintisi (havuz) yanı olmaktadır. Büyük tanrılar için yapılan kurban törenlerinin Çarşamba ve Cuma günleri haricindeki diğer günlerde yapılmasında bir sakınca yoktur. Çünkü bu günler Teleütler için yaslı gün sayılır; bu günlerde, ölü gömme ve anma törenleri düzenlenmektedir (Katsyuba, 1993: 101).

Kurbanlar belirli bir zamanda yapılır. Fakat burada özellikle altını çizmek istediğim bir nokta, eğer şahsen bir kimse kendisi için kurban kesmek isterse, uygun bir zaman belirlerdi.

Kurban sunumlarında münferit ibadetler de Türklerde mevcuttu. Fakat bu ferdi eylemler, ancak kansız kurbanla sınırlı tutulmaktaydı. Kadınlar tarafından gerçekleştirilebilen kurban eylemi; ocağa (ateşe) yağ atmak, saç, dua vb. olarak sınırlandırılmıştır. Yalnızca kanlı kurban sunusu, kolektif bir biçimde yapılırdı.

Toplumdaki her üye katılmakla yükümlüydü ve bunun dışında kalmak veya bırakılmak, kişinin artık grubun bir parçası olmadığını gösterirdi (Yuan-Ch'aopi-shi, 1995: 13-44).

Verbitski, Altay'da Ülgen'e yapılan kurban törenleri hakkında; "Yeri, kayın ormanıdır. Bu törene sırf erkekler katılabilir. Fakat önemli bir kural bu âyini

yöneten şamanın da erkek olması gerekmektedir. Puta kurban edilen hayvanın etini kadınlar da yiyip içebilseler de buradaki en önemli konu kızların, kurban kesilen yerde bulunabilmelerine rağmen kadınların, 50 adım uzaklıkta olmaları gerekmektedir.” (1893: 62) demektedir.

“...Büyük tanrılara kurban kesme törenleri, birkaç senede bir olur. Bu törenlere ulusun (kabilenin) bütün halkı toplanır. Hatta bazen başka köylerden de diğer bir deyişle başka kabilelerden de insanlar gelir.

İduk için hayvan bağışlamaya kadınlar katılmaz; kadınlar, bağışlanan hayvana ne binebilir ne de dokunabilir.”(Katsyuba, 1993: 101-104).

“...Şamanizm’de kurban alma hakkına sahip olan varlıklara yapılacak sunumlarda hiyerarşiye mutlaka uyulur. Buna göre; kurban merasimleri, ilk olarak Gök Tanrı için düzenlenir. Sonra ata ruhlarına, sırasıyla yer-su vb. ruhlara kurban sunulurdu. Bu anlatılan merasimlerin en önemlisi, hiç şüphesiz Gök Tanrı için düzenlenen kurban merasimleridir. At ve koyun, renkleri beyaz olmak şartıyla bu merasimlerin temel kurbanlarıydı” (İnan, 1986: 101).

Yine, Ülgen’in oğulları da Ülgen’in kendisi gibi iyi tanrılar sınıfına girerler. Her bir soya, onun oğullardan biri hâkim olur. Altaylılar için Ülgen’in kendisi gibi oğulları da tös olur (Aru tös – temiz tös).

“...Onlara da tıpkı Ülgen’e gönderdikleri gibi aynı tür kurbanları, aynı durumda, aynı duaları okuyarak göndermektedirler. Yerlik’e ise azgın köpek gibi her bir saldırısında kurban sunulur. Ona, her türlü hayvan kurban edilebilir. Kurban olarak sunulacak hiçbir hayvan bulunamadığında da braga (içki türtü) sunarlar. Âyin yeri çadır, avlu veya mezarlık, kısacası belânın geldiği her yer olabilir. Yerlik için yapılan kurban törenlerinde, başka töslere (ruhlara) yapıldığı gibi hayvanın derisi sırtta bırakılmaz. Şamanların bakışlarında Yerlik’in oğulları, insanlar için kara töstür” (Anohin, 1924: 2-8,14).

Teletit halkında Katsyuba’nın belirttiğine göre; Su - Tanrısı-Su - Enesi’ne âyin yapıldığı zaman kurbanlık için siyahtan başka renkte olan öküz seçilirdi.

Öküzün üzerinde herhangi bir siyahlığın olmamasına büyük önem verilirdi. Belli yaştaki hayvanlar kurbanlık olarak seçilirdi. Tek sayıdaki yaşta, yani, 3,5,7,9 ve 11 gibi yaşlarda olmalıdır. Genelde kurban olarak 3 ve 5 yaşındaki öküzü getirirlerdi (1993: 100–101). Bunlardan başka, özellikle ölmüş atalar için de kurban sunumu yapılırdı. Atalar, her bir Türk ailesi için unutulmaması gereken varlıklardır. Çünkü onların ruhu yardımcı ve koruyucu sıfatına bürünmüştür. "... Bu sebeple eski Türkler, ataları temsil eden tözlere; yemeğe oturdukları zaman ilk lokmalarını, ayrıca hayvan sürülerinin ve kısrakların ilk sütünü sunarlardı." (Rouxs, 1998: 187).

Bugün bile geçerliliğini koruyan atalar kültü ile ilgili olarak V. Timošinov; "Kazaklar, zor zamanlarında atalarının isimlerini zikreder. Her şanslı olayda ruhun yardımının olduğuna inanıp, kurban sunar ve dilekte bulunurlardı. Örneğin: Çocuğu olmayanların çocuk istemesi, iki düşman tarafın birleşmesi ve barış içinde yaşamasının istenmesi gibi. Ruhlara sunulan kurbanlar içinde beyaz at çok önemliydi. Mezar başlarında ant verirlerdi. Ayrıca, yolculuk yapan kimse, geceyi geçirmek amacıyla mezarlıkta kalırsa, o kimsenin bütün kötülüklerden uzak olacağı düşünülürdü. Mezarlığa saygı duyulurdu. Örneğin: Mezarlığa yaklaşıldığında atlarından inip mezarlığın önünden yaya geçerlerdi. İnsanlar isteklerini ruha söylerlerdi. Ruhun gazabından korkulurdu. En kötü bedduaların biri de (ruh atsın), yani atalarımızın ruhu sana kötülük göndersin demektir. Atalara olan saygı, daha çok cenaze törenlerinde kendisini gösterir. Çünkü saygıya ihtiyacı olanlar, sadece yaşayanlar değildir; bu dünyadan göçenlerin de saygıya ihtiyaçları vardır. Cenaze törenlerinde, vefat eden kimsenin yakın ve uzak akrabaları biraraya gelir. Ayrıca, bir kimsenin ölüm haberi alınınca, o köyün yaşlı kimseleri toplanıp vefat eden kimsenin evine gider ve cenaze işlemleri için hazırlıklara yardım ederler, ölenin yakınlarıyla ilgilenirlerdi. Cenaze töreni, hemen o gün yapılırdı." (2001:110) der.

Kurban merasimleri için seçilen yerler, özellikle dağ, su kenarı, mağaralar, büyük taşlar, ağaç altları yer-su kültürünün içerisine dâhildir. Mekân olarak Gök

Tanrı kurbanının yegâne alanı olan dağlar, bu niteliklerden başka kendileri de kurban alırdı. Dağın doğu yamacı, kurban yeri olarak seçilirdi. Onlara kazandırılan tanrı, ulu vb. sıfatlar, bu kutsallıktan kaynaklanmıştır. Su kaynakları, ırmak kenarları da bu mekân kutsiyetinden dolayı, diğer bir deyişle dağlardan geldikleri için, kurban alıcısıydılar. Mağaralar, taşlar, hatta kayalar içinde kurbanlık ruhundan bir parça ayrılırdı. Türkler bir taş dibinde kurban sunduktan sonra bölgeye çiçekli sazlar, ağaçlar dikerler ve kutsal orman meydana getirirlerdi (Güngör, 1998: 60-61).

Kurban etinin ve kemiklerinin yakıldığı ateş (ot) kendi başına kült oluşturmaktadır. Ateş; kurbanı, göğe veya adandığı ruha ulaştırmasının yanında temizleyici, hastalıklardan arındırıcı bir ruh olarak da kabul edilir⁵(İnan, 1986: 68-71).Ateş kültü özellikle; evlenme,doğum, ölüm gibi geçiş olaylarında kendini net olarak göstermektedir. Kırgız – Kazaklarda ve Başkurlarda yeni evlenen gelin ateşe yağ atarak secede eder. Yakutlarda da doğumda ateşe yağ atılırdı (Güngör, 1998: 83).Altaylılarda ise ocağın kadın şeklinde canlandırılması devam etmiştir. Bu “ot-ene veya ot-ana” olarak bilinmektedir. Ot-encye dualarla, kurbanlarla başvurulur. Ateş, soyun koruyucusu sayılırdı ve onu başka bir soyun temsilcilerine vermek yasaktı. Aynı zamanda ateş, çadırın da kutsalı, diğer bir deyişle, âile kutsalıdır. Altaylılarda ve onlara yakın akraba olan Teletitlerde çok ilginç bir dişi kült vardır. Bu kült emegender yani neneler denilen bezden yapılan oyuncak bebeklerden oluşmaktadır. Bunlar aile hamisi sayılarak anneden kızına miras kalmaktadır. Kız evlendiği zaman bile kendisiyle beraber eşinin evine annesinden miras kalan emegenderini götürür. Yılda iki defa, ilkbahar ve sonbaharda emegendere yemek verme törenleri yapılmaktadır (Tokarev, 1990: 557-558).

⁵ Beltirler kurban töreninde iki ateş yakıyorlardı. Bunlardan birine “uluğ ot” diğerine ise “kiçiğ ot” diyorlar ve kurbanın etlerini uluğ otta yakıyorlardı.

Sibirya halklarında da ev ocağının ruhuna isteklerle müracaat edilirdi. Bundan dolayı ruhlara müracaat etme, kültler için yapılan âyinlere ve kurban törenlerine katılma hakkı olmayan kadınlar, sadece atalarına dua eder ve ateş müracaat edebilirdi. Onlar, ateşle konuşurlar, hayırlı işler isteyebilirler, akıl alabilirler ve fal baktırabilirlerdi (Spevakovskiy, 1988: 116). Altay- Sayan halklarında tüm bunlar kesin kurallara bağlanmıştı. Örneğin, ateş başka çadıra dâhi verilmezdi. Güneş battıktan sonra ocaktan yakılan sigarayla dışarı çıkmak yasaktı. Sadece, evden (çadır) ayrılıp kendine yeni çadır kuran evlat, baba ocağından ateş alabilirdi. Bu konularda yerli halkın titiz davranma sebebi; aile mutluluğunu muhafaza etme düşüncesiyle açıklanabilmektedir (Butanayev, 1996: 61).

Ateşin bu aracılık görevi Yakutlarda mevcuttur. Yakut halkı ateşi, çam ormanının armağanı sayar ve ateşin kurumuş ağaçlarda uyduğunu, insanların dilinden anladığını söylerler. Bundan dolayı da ateşe karşı kötü söz söylemekten, onu azarlamaktan ve hatta ayaklarını dâhi ona karşı uzatmaktan kaçınırlar.

Şamanın yaptığı her törende ateş mutlaka bulunmakta ve kurbanın en iyi parçaları bu ateşte yakılmaktadır.

Çünkü ateş ruhunun beslenme ihtiyacı karşılanmalıdır (Kırcı,1996: 399-402).

Şamanizm'e inanan Güney Sibirya ve Altay Türklerinde, yılda bir kere Ut-Ana için âyin yapılır. Bunun sebebi, insanların beklentileri, istekleridir. Bu istekler, kısaca; ailevi refah, hastalıkların olmaması, hayvanların ölmemesi, başarı vs.dir. Çadırda düzenlenen bu âyinler, kam tarafından yapılmaktadır.

Kurban için siyah başlı beyaz koyun kesilir. Koyun kesilmeden önce, üstüne pişmiş süt dökülüp, kurban renkli kurdelelerle süslenir ve Ut-Ana'ya adanarak sütünün içine salınır. Kurban, kesilip derisi yüzüldükten sonra gövdesinin ön sağ ayağı ve kalbi yakılır. Diğer parçaları ve derisi kama verilir. Kam, kurban kesildikten ve derisi yüzüldükten sonra, ateşe etim yağlı parçalarını atar ve bu şekilde ateşi daha da fazla alevlendirir ve Ut-Ana'ya hitaben; "Ateş, sen bizim

annemizsin, sen kırk dişlisin, sen kırmızı ipekle örtünürsün, beyaz ipekli çarşafın üstünde yatarsın, ben, beyaz küllerine basmadım. Küçük çocuklar ve köpekler sana dokunmadı. Ben, beyaz koyunu kestim ve önüne koydum. Ben, senin önünde eğiliyorum.

Sen, bize kolaylık göster.” der. Ateşte, tanrı ve ruhlar için kesilen kurbandan yemekler yapılırdı. Pişmiş etler insanlara, kavrulmuş etlerin kokusu da tanrı ve ruhlara sunulurdu (Bezertinov, 2000: 87-88).

Günümüzde de Kazak ve Kırgız Türkleri, Nevruz Bayramı'nda hastalıklardan temizlenmek için ateşin üzerinden atlama geleneğini hâlâ devam ettirmektedirler (Kuli – zade Cafer,1994:55-59).

Şamanist Türk halklarında kurban sungusu ve kendisine kurban sunulan varlıklar için düzenlenen âyinlerin vakitleri de son derece önemli bir konudur. Güney Sibirya'da yaşayan Türk halklarının kültürel özellikleriyle ilgili kapsamlı araştırmalarıyla tanıdığımız M.Kenin Lopsan, Tuva Türklerinde şaman âyinleri ve şamanları için; “...Kaderi âyin yapmak olan kimse, kara gecede âyin yapar.” (1987: 25-34) dendiğinden bahsederek, bu yönde artan merakların odak noktası olmuştur.

Araştırmacı yazar D.V Katsyuba'nın “...Tedavi seansları için yapılan âyinler bütün gece devam ederdi.” (1993: 104-105) demesi de, M.Kenin Lopsan'ın ifadelerini destekler mahiyettedir. Elbette ki burada merak edilen, şaman âyinlerinin gece yapılma sebebinin ne olduğudur? Bu soruyu N.A.Alekseev; “Şamanist halkın her yıl Haziran ve Temmuz aylarında, Şamanist örf ve âdetlerini yerine getirdiği, bu ayların yaz ayı olması sebebiyle havanın serin olduğu gece saatlerinin de âyin vakti olarak seçildiği, yine bununla birlikte yaz ayına kadar kurbanlık için gerekli olan genç kuzuların da büyüdüğü ayrıca, Haziran ayından Temmuz ayının yirmisine kadar tarla işlerinin henüz başlamadığı” (1984: 209) şeklinde cevaplasa da, Şamanist inanca mensup Türk halkları arasında mevcut âyinlerin sadece Haziran ve Temmuz gibi yaz aylarına rastlamadığı, şamanlar tarafından gerçekleştirilen âyinlerin çok çeşitli

olduğu, örneğin bahar, yaz, sonbahar ve kış mevsiminde büyük adak törenlerinin olduğu hatta bazı âyinlerin, avların verimli olması için taygaya gidip avlanmadan önce avcılar için yapıldığı, yine inançlı insanların bazı zamanlarda ruhlara âyin yapılmasını kendilerinin istediği (Fridmann, 2002:180) de yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlardır.

Şamanist halklarda mevcut olan gece âyinleri (ibadet- dini, ritüel hareketler), İslam dini için de şüphesiz önemli bir konudur. Kur'an-ı Kerim'in Zariyat Suresi 17-18. ayetlerde Allah, kurtuluşa eren müminlerle ilgili olarak; "Geceleri pek az uyurlardı. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi." (Karaman, 2002: 514) buyurmuştur. Yukarıda verilen ayetlerden de anlaşılacağı üzere; Allah'ın rahmet ve bereketi o saatlerde dua ve ibadet eden müminlerin üzerine olmaktadır. Yine ayetlerde, bu saatlerde yapılan dua ve ibadetlerin Allah katında oldukça makbul olduğu da anlatılmaktadır.

İslami tarikatlarda da gece yapılan bir takım dini ritüellerin varlığını koruduğu görülmektedir. Hatta bu konuya, ilk İslam tarikatı olma vasfını üzerinde taşıyan Yeseviliğin yine Orta Asya'daki takipçilerinden örnek verebiliriz. Araştırmacı yazar Mambetaliyev Satıbaldı, Güney Kırgızistan'ın Batıkent, Frunze, Liyaylak ve Suzak Bölgelerinde yaşamakta olan Lahçi veya Liyaçi adı verilen tarikat mensuplarıyla ilgili yaptığı araştırmada; "...Lahçi veya Liyaçi adı verilen tarikat mensuplarının müritleriyle beraber camide değil de mürit evlerinde gece zikirleri yaptığını" (Satıbaldı, 1969: 31-32) belirtmiştir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Kurban sungusu bağlamında, Şamanizm inancının dayandığı temel yapıyı gözler önüne serilebilmeyi ve bununla birlikte, Şamanist inanca yönelik olarak geçmişten günümüze, yapılan bir dizi tanımlamalara ve ulaşılan sonuçlarla beraber yapılan çıkarımlara da yer vermeyi amaçlamıştır.

Konularda geçen birçok örf ve âdetin Türk dünyası ve Türkiye için de büyük ölçüde benzerlik taşıdığı görülmektedir. Yapılan âyinlerin zamanıyla ilgili

olarak bir değerlendirme yapmadan önce, Şamanizm konusunda uzmanların çıkarımları da, semavi dinlerin, putperest dinlerden etkilendiğini ve İslam dinine ait birçok dini ritüelin Şamanist inançta zaten mevcut olduğu (İnan, 1995: 202–203; Suhareva, 1960: 23) yönündedir.

Şamanistlerin inancına yönelik olarak, âyinlerin vakti ve İslam dininde konunun boyutu meselesi de, bu türden bir bilgi şeklinde değerlendirilebilir. Bununla ilgili olarak söyleyebileceğim, Şamanist toplumlarda, herkesin kendisi için uygun olan zamanı bulup çıkardığıdır. Özellikle şamanların âyin yapmak için geceleri tercih etmesi durumu vardır ki, oldukça ilgi çekicidir. Şu an için eldeki kaynaklar bu soruya tam olarak cevap veremese de, Şamanist Türk halklarında, Tanrı ile kul arasında, tıpkı İslamiyet'te olduğu gibi, inançta içtenliğe, samimiyete verilen değerın önemli olduğu ve dua ile ibadetlerin Tanrı katında kabul görmesinin yüksek olduğu anların seçiminin de benzerlik bağlamında değerlendirilebileceğidir.

KAYNAKÇA

1. ALEKSEEV, N.A., *Şamanizm Tyurkoyazıçnıh Narodov Sibiri, Novosibirsk, İzd-vo, Nauka, 1984.*
2. ANOHİN, A.B., *Materiyalı po Şamanstvu u Altaytsev, Moskva, İzd-vo Rossiyskoy Akademi Nauk, 1924.*
3. BUTANAYEV, V.Y., *Traditsionnaya Kultura i bit Hakasov, Abakan, 1996.*
4. BEZERTINOV, R.N., *Tengrianstv Religiya Türkov i Mongolov, Kazan, Ayaz, 2000.*
5. ESİN, E., *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş (Türk kültürü el kitabı) İstanbul, Edebiyat Fak., Yay., seri-2, c.1/b. 1978.*
6. EBERHARD, W., *Şa-to Türklerinin Kültür Tarihine Dâir Notlar, T.T.K.yay., Ankara, Belleten, c.11, sayı.41, 1947.*
7. GÜNAY, Ü., Güngör, H., *Türk Din Tarihi, İstanbul, Laçın yay., 1998.*
8. HAYRETTİN K., *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali, Ankara, 2002.*
9. İNAN, A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm, 3.baskı, Ankara, T.T.K.yay., 1986.*
10. İNAN, A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar), 4.Baskı, Ankara, T.T.K. 1995.*
11. ŞEŞEN, Ramazan., *İbn Fazlan Seyehatnamesi, İstanbul, Bedir yay., 1995.*
12. KAŞGARI, M., *Divana Lügati't Türk, Ankara, T.T.K., yay., c.1. 1991-1992.*
13. KATSYUBA, D.V., *Duhovnaya Kultura Teleutov, Kemerova, 1993.*
14. KIRCI, E., *Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnançlar, Ankara, Folkloristik, 1996.*
15. KULI – Zade Cafer., *“Nevruz'un Bilimsel Temelleri” , Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul, Haziran sayı no: 90. 1994.*
16. LOPSAN, K., *Obryedovaya Praktika i Folklor Tuvinskogo Şamanstva (Konets XIX- Naçalo XX.), Novosibirsk. 1987.*

17. MAMBETALIYEV, S., *Perežitki Nekotorih Musulmanskih Teçeniy v Kirgizii i ih İstoriya*, Frunze – Bişkek, 1969.
18. NEUMANN Fridmann, E.J., *Tıva Şamanizmi, Türkler Ansiklopedisi* (çev. Müfit Balabanlılar), Ankara, Yeni Türkiye yayınları, c.20., 2002.
19. ÖZERDİM, M.N., *Çou'lar ve Bu Devirde Türklerden Gelen Gök Dini*, Ankara, T.T.K.yay., Belleten., c.27., sayı.105. 1963.
20. ROUXS, J.P., *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, 2. Baskı, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul, İşaret yayınları, 1998.
21. ROUX, J.P., *Eski Çağ ve Orta Çağda Altay Türklerinde Ölüm*, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul, Kabalcı yay., 1999.
22. SPEVAKOVSKIY, A.B., *Duhi, Oborotni, Demyony i Bojestva Aynov*, Moskva, 1988.
23. SUHAREVA, O.A., *İslam v Uzbekistane*, Taykent, İzd-vo Uzbek SSR Akademiçeskii Nauk, 1960.
24. TIMOŞINOV, V., *Kulturalogiya Kazakistan Evraziya Vastok Zapad*, Almatı, 2001.
25. TOKAREV, S.A., *Rannie Formı Religii*, Moskva. 1990.
26. VERBITSKIY, V.I., *Altayskie İnorodtsı*, Moskva. 1893.
27. YUAN-CH'AOPI-SHI., (): *Moğolların Gizli Tarihi*, Çev: Ahmet Temir, Ankara, T.T.K. yay., 1995.